

ULUMU'L-HADİS KAİDELERİNİN OLUŞUMUNDA SAHİHAYN'IN TESİRİ*

AMMÂR EL-HARÎRÎ**
(ÇEV. ALİ ARSLAN)***

The Influence of Sahihayn in the Formation of Rules of Ulumu'l-Hadith

Abstract: The investigation of rules of Hadith is after the step of investigation of Hadith. The scholars of principles of Hadith issue these rules by the methods of earlier scholars. The most important ones among these sources are Sahih's of Bukhari and Müslim. Because these two sources have a different value and importance according to Relater's.

This study indicates the domination of The Two Sahihs in the meaning of some terms and also acception and rejection of some transmissions. The study also shows the influence of The Two Sahihs in the process of making rules and that most of the rules are issued by The Two Sholars and the views of scientiests are based on their preferences.

** Dr., Dimeşk Üniversitesi, Şeriat Fakültesi, Kur'an ve Hadis İlimleri.

*** Yrd. Doç. Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis ABD
[aarslan611@mynet.com].

Key Words: Bukhari, Muslim, Sahih, Making rules, Prensipler.

Öz: Hadis kaidelerinin tedvini, hadisin tedvin merhalesinden sonradır. Hadis Usûlü âlimleri, bu kaideleri mütekaddimîn âlimlerinin izledikleri metotlardan çıkarmışlardır. Bu kaynakların en önemlileri ise Buhârî ve Müslim'in Sahih'leridir. Çünkü bu iki eserin, Muhaddisler yanında ayrı bir değeri ve seçkinliği vardır.

Bu çalışma, ister bazı ıstılahların anlamında, isterse bazı rivayetlerin kabul ve reddindeki ölçülerde olsun, Ulûmu'l-Hadis'in kaideleşme sürecinde Sahihayn'ın tesirini ve kaidelerden çoğunun Şeyhâyn tarafından ortaya çıkarıldığını veya ülemâ görüşlerinden onların tercih ettiği esaslar üzerine bina edilmesi konularında Sahihayn'ın hâkimiyetini göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Buhârî, Müslim, Sahih, Kaideleşme, Usûl.

Sahihayn'ın te'lifi, yazımlarında sadece sahih ve müsned hadislerin bir araya getirmesinin amaçlanması bakımından Ulûmu'l-Hadis'te yeni bir aşama meydana getirdi. Şeyhayn'ın (Bundan sonra Buhârî ve Müslim şeklinde ifade edilecektir. ç.n.) yüceliği, imam ve güvenilir olarak kabul edilmeleri, bu iki esere, âlimler yanında özellikle de hadis âlimleri nazarında ayrı kıymet ve mevki kazandırır.

Mustalahu'l-Hadis ilmi diye de bilinen Ulûmu'l-Hadis'in tedvin aşaması, hadislerin değişik kitaplarda tasnif edilmesinden sonradır.

Yukarıda geçtiği üzere, Sahihayn'ın yazılış amacı gayet açık olsa da, Buhârî ve Müslim'in Sahihlerindeki metotları, hadis ıstılahları kitapları için önemli ve verimli müracaat kaynağını teşkil etmektedir. Zaten Ulûmu'l-Hadis ile asıl maksat makbul olan ve olmayan hadisleri bilmektir. Bu da Sahihayn'ın yazılmasının asıl sebebi değil mi?

Buna göre, Muhaddislerin, Ulûmu'l-Hadis'in temelinin atılmasında Sahihayn'a itimat etmeleri ve kitaplarında delil olarak ileri sürmeleri ve sonraki âlimler tarafından da takip edilen bu hadis kaideleri hakkında şunu sorabiliriz: Buhârî ve Müslim'in metodunun ihtilafı hadis meselelerin çözümünde veya birinin tercih edilmesinde tesiri var mıdır?

Araştırma bu sorulara cevap vermeye, Sahihayn'ın Ulûmu'l-Hadis'in kaidelerinin oluşumundaki payını ve hadis ıstılahları ile ilgili kitaplara tesirini ortaya çıkarmaya çalışacaktır. Bunu aşağıdaki plana göre bir giriş ve iki ana bölümde ele alacağız.

Giriş: Tasnif edilen eserler içinde Sahihayn'ın yeri.

Birinci Bölüm: Kavramların belirlenmesinde Sahihayn'ın tesiri.

-Sahih kavramının belirlenmesi.

-Meçhul kavramının belirlenmesi.

-Şaz ve Münker kavramlarının belirlenmesi.

İkinci Bölüm: Ölçülerin belirlenmesinde Sahihayn'ın rolü:

-İttisal ölçüsünde.

-Zabt ölçüsünde.

-Adalet ölçüsünde.

Giriş: Tasnif Edilen Eserler İçinde Sahihayn'ın Yeri

Sahihayn'dan önce hadisleri bir araya getirmek için Müsned, Musannef ve Muvatta'lar gibi çok sayıda kitap telif edildi. Fakat Sahihayn'ın ortaya çıkışının nebevî hadislerin tedvininde çok büyük bir tesiri vardır. Bunları şu şekilde açıklayabiliriz:

1- Buhârî ve Müslim eserlerini tasnif ederlerken sadece sahih ve müsned hadisleri bir araya getirmeye öncelik vermişlerdir: İbn Salah: "Sahih hadisleri bir araya getiren ilk kişi Buhârî, sonra Müslim'dir".¹

¹ İbn Salah, *Mukaddime*, Mektebetü'l-Fârâbî, 1. Baskı, 1984, s. 11. Bak. Tâhir el-Cezâirî ed-Dimeşki, *Tevcihu'n-nazar ilâ usûlu'l-eser*, Halep, Mektebetü'l-matbûâtü'l-islâmiyye, c. 1, s. 214.

Yine İbn Kesir: "Sahih hadisleri bir araya getirmeye itina gösteren ilk kişi Buhârî'dir. Sonra onun arkadaşı ve öğrencisi Müslim b. el-Haccâc en-Neysâbûrî gelir. Bu ikisi hadis kitaplarının en sahihleridir."² şeklinde ifade etmektedir.

2- Sahih hadis kitaplarının en sahihidirler: Buhârî bu konuda şu açıklamayı yapmaktadır: "el-Câmi' kitabıma sadece sahihleri ilave ettim ve uzamaması için de sahih hadislerden bir kısmını terk ettim."³ Müslim ise, "Bana göre sahih olan her şeyi bu kitaba koymadım, sadece üzerinde ittifak edilenleri aldım."⁴ diyerek açıklamaktadır.

Âlimler tartışmasız bir şekilde hadis kitaplarının en sahihi olarak Sahihayn'ı belirlemiştirlerdir. İbn Salah: "Buhârî ve Müslim'in kitapları Allah (cc)'in kitabından sonra en sahih kitaplardır."⁵ Irâkî ise, " O ikisinin kitapları hadis kitaplarının en sahihidir"⁶ demektedir.

236

OMÜİFD

Bu üstünlük İbn Hacer'in saydığı birçok sebebe bağlıdır. Bunlar: Ümmetin bu ikisini telakkî bi'l-kabul ile karşılaması, Buhârî ve Müslim'in yüceliği ve ilimleri, kitaplarına sahih hadisi almayı şart koşmalarıdır.⁷

3- Sahih hadislerin büyük çoğunluğunu ihtiva etmektedirler: Ebû Abdullah b. el-Ahram'ın sözü meşhurdur: "Buhârî ve Müslim'in içine almadığı hadis azdır." İbn Salah bu görüşe, el-Hâkim ve diğerlerinin Müstedrek'lerini delil getirerek itiraz etmektedir: Buhârî ve Müslim'in

² *el-Bâisu'l-Hadis fi ihtisârî ulûmi'l-hadis*, s. 2.

³ İbn Salah, *Mukaddime*, s. 11; İbn Hacer, *Mukaddimetü Fethu'l-Bârî, (Hedyü's-Sârî)*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1379 (hicrî), s. 5.

⁴ İbn Salah, *Mukaddime*, s. 12.

⁵ İbn Salah, *Mukaddime*, s. 11.

⁶ el-İrâkî, *Fethu'l-Muğis (Şerhu Elfihyetü'l-Hadis)*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1. baskı, 1993, s.26.

⁷ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-Nazar fi Tavzîhi'n-Nuhbeti'l-Fiker*, Dâru'l-Hayr, Dimeşk, 2. Baskı, tahkik: Nureddin İtr, 1993, s. 60.

Sahihleri bütün sahih hadisleri kapsamaz, zaten kendilerini bununla mes'ul tutmadılar.⁸

İbn Hacer, İbn'ul-Ahram ile İbnu's-Salah'ın arasını, burada sahih ile kastedilen, Buhârî ve Müslim'in şartına göre sahih olan hadislerdir, diyerek bulmakta ve şöyle açıklamaktadır: "İbnu'l -Ahram'ın iddiası şu şekilde doğru olur: Buhârî ve Müslim'in almamış oldukları sahih hadis azdır, demek; " Buhârî ve Müslim'in kitabına alırken dikkat ettiği şartlara ulaşabilen hadisler azdır" anlamına gelmektedir.⁹

Sehâvî ise şöyle der: "Buhârî ve Müslim'in kitapları hadis kitaplarının en sahihidirler. Fakat onlar, bütün sahih hadisleri kitaplarına almamışlardır. Bununla beraber şartlarına uygun her hadisi içine almadılar denilirse, daha güzel olur."¹⁰

Birinci Bölüm: Kavramların Belirlenmesinde Sahihayn'ın Tesiri

237

OMÜİFD

Bazı ıstılahların konulmasında Sahihayn'ın rolü açıktır. Aşağıda gelecek diğer bazı ıstılahların açıklanmasında olduğu gibi özellikle sahih kavramında bu daha net görülür.

Sahih Kavramının Belirlenmesi

Muhaddisler sahih hadisi iki kısma ayırırlar: Sahih li-Zâtihi ve sahih li-Gayrihi. İki kavramda da Sahihayn'ın rolü vardır:

⁸ İbn Salah, Mukaddime, s. 12.

⁹ İbn Hacer, en-Nüket li-İbn-i Hacer, el-Câmiatü'l-İslâmiyye, el-Medinetü'l-Münevvere, 1. Baskı, tahkik: Rebi' b. Hâdî Umeyr el-Medhalî, 1984, c. 1, s. 297,298.

¹⁰ Fethu'l-Muğîs, c. 1, s. 30.

1-Sahih li-Zâtihi:

Muhaddisler sahih hadisin tarifinde, İbn Salâh'ın tarifini esas almışlardır. Sahih hadis: Adalet ve zabt sahibi ravilerin muttasıl isnatla birbirlerinden rivayet ettikleri, şaz ve illetli olmayan hadistir.¹¹

Ancak İbn Salâh bu tarifi, İbn Hacer'in de ifade ettiği gibi, İmam Müslim'in mukaddimesinden almıştır. Fakat İbn Hacer, İbn Salah'ın sahih hadisin tarifinde belirttiği "şaz olmaması" şartında tereddüt etmektedir. Çünkü Müslim, Mukaddime'de bunu belirtmemiştir. İbn Hacer bu konuda iki ihtimalden bahsetmektedir: 1- İbn Salah bunu Müslim'in Sahih'inin dışındaki başka bir sözünden almıştır. 2- Daha sonra bu karara varmış olabilir. İbn Salah'a göre şaz ve münker kavramları aynıdır. Müslim, münker hadisin alametini, belli bir râvinin, çok hadis rivayet eden ve bir çok talebesi bulunan şeyhinden rivayet ettiği hadiste tek kalması olarak göstermektedir ki, şaz hadis de böyledir.¹²

238

OMÜİFD

Fakat Müslim'in Mukaddime'deki ifadeleri daha hassas ve İbn Hacer'in kastettiğine uygun olup, Suyûtî'nin naklettiği gibi değildir. Müslim'in ifadeleri tam olarak şöyledir: "Bir muhaddisin hadisindeki münkerlik alameti, onun rivayeti hafız ve makbul olan başka râvilerin rivayetleriyle karşılaştırıldığı zaman onların rivayetlerine muhalif düşmesi veya hemen hemen onlara uymamasıdır."¹³

İbn Salah'dan önce de bazı âlimler tarafından sahih hadisin tarifi yapılmıştır. el-Hâkim, el-Hâzîmî, İbn Esir ve diğerleri sahih hadis konusunda tarif yapanlardır. Hâkime göre, sahih hadislerin birinci derecesi, Buhârî ve Müslim'in seçerek kitaplarına aldıkları hadislerdir. Sahih hadis, Hz. Peygamber'den (sav), ondan hadis rivayet etmekle meşhur ve iki sika tabii râvisi olan sahabe tarafından rivayet edilmelidir. Sonra o sahabiden,

¹¹ İbn Salah, Mukaddime, 9.

¹² Bak. S es-Suyûtî, *Tedribü'r-râvî fi şerh-i takrîbi'n-nevevî*, (tahkîk: Abdu'l-Vehhâb Abdu'l-Latîf) er-Riyâd, Mektebetü'r-riyâd el-hadîse, c.1, s. 69.

¹³ Müslim, Mukaddime, 5.

sahabeden rivayetleri olduğu bilinen ve iki sika râvisi olan tabî; o tabîden, sika, mutkin ve tabîlerden rivayette bulunduğu bilinen dördüncü tabakadan bir tâbiu't-tâbiî rivayet etmelidir. Ondan da Buhârî veya Müslim'in hafız, mutkin ve rivayetlerinde adaletiyle tanınan şeyhi rivayet etmelidir ki bu sahih hadisnin birinci derecesidir.¹⁴

el-Hâzimî, sahih hadisnin tarifinde el-Hâkime itiraz etmekte, onun sahih hadisnin tarifinde çok araştırma yapmadığını ve Buhârî ve Müslim'in kitaplarını tam okumuş olsa, kendinin ortaya koyduğu tarifi aksine çok şey bulabileceğini ifade etmiştir. Sonra el-Hâzimî sahih hadisi, isnadı muttasıl, ravisi Müslüman, rivayetinde sadık, tedlis yapmayan, ihtilata maruz kalmamış, adalet vasfıyla birlikte zabt sahibi, rivayetlerinde hatadan kaçınan, hafızası kuvvetli, vehmi az ve sağlam itikadlı diye tarif etmektedir.¹⁵

2-Sahih li-Gayrihi:

239

OMÜİFD

İbn Hacer, en-Nüket isimli eserinde İbn Salah'ı tenkit etmektedir. Çünkü sahih hadis, "adalet ve zabt vasfını tam olarak taşıyan râvilerin muttasıl bir senetle rivayet ettiği, şaz ve illeti bulunmayan hadis", diye tarif edilmektedir. Aslında bu tanıma, zabt yönüyle noksanlığı bulunan râvinin rivayeti de, zabtı tam olan bir başka râvinin rivayet etmesiyle desteklenmiş ilave edilmelidir.

İbn Hacer, sahih derecesine ulaşamayan bir hadise sahihlik vasfının verilmesini şu şekilde açıklar: Hasen hadisnin şartlarını taşıyan bir hadis başka bir tarikten daha rivayet edilince, bu hadis artık bilinen sahih hadisnin tarifine girmez. Bu durumda ya sahihin tarifine ilave yapıp bunun da sahih olduğunu söylemek gerekir, ya da bu hadise sahih ismi verilmemelidir. Sonuçta o, bu tür hadislerle sahih isminin verilmesini tercih etmiştir.

¹⁴ el-Hâkim, *el-Medhal ilâ Kitâbi'l-İklîl*, Dâru'd-Da' ve, el-İskenderiyye, tahkik: Doktor Fuâd Abdu'l-Mun'im Ahmed, c. 1, s. 33; Bak.: en-Nüket, c. 1, s. 239.

¹⁵ İbn Hacer, *Mukaddimetü Fethi'l-Bârî*, s. 7.

İbn Hacer bu sonuca, Buhârî ve Müslim'in Sahih'indeki hadisleri inceleme yoluyla varmıştır. Çünkü sıhhat hükmü ancak böyle tamam olur. Sonra buna Buhârî'nin Sahih'inden iki örnek vermekte ve burada sayılan şartların hepsine göre bunların sıhhatine hükmetmektedir. Peşinden de bu konuda Buhârî'de bir çok örneğin varlığını, ayrıca Müslim'de bulunanların ise daha fazla olduğunu zikretmektedir.¹⁶

İbn Hacer, Fethu'l-Bârî'de Buhârî'nin sahih li-Gayrihi'yi kabuldeki usulünü açıklamaktadır. Buhârî, sahih hadisin râvisinin zabt ve itkan ehlinde olmasını şart koşmasına rağmen, râvide bu konuda bir kusur bulunur ve aynı haberi kendisi gibi başka bir râvi de rivayet ederse, kusur onarılmış olur ve hadis Buhârî'nin şartı üzere sahihtir.¹⁷

İbn Hacer'in sözü açık ve sarıhtir ki Buhârî ve Müslim'in Sahih'leri, Ulûmu'l-Hadis'in kaideleri için kaynaktır ve kaidelerin bunlardan çıkarılması gerekir.¹⁸

3-Sahihlikte Şöhretin Şart Koşulması:

İbn Hacer'in ifadesine göre, el-Hâkim sahih hadisin şartlarına râvisinin rivayetle meşhur olmasını ilave etmiştir.¹⁹ Bu şöhretten maksat da bir râviyi cehaletten yani meçhul bir şahıs olmaktan kurtaracak derecedeki bir şöhrettir. el-Hâkim, şöhretin şart koşulmasına Abdullah b. Avn'ın şu sözünü delil göstermektedir: "İlim, ancak rivayeti talep ettiği bizce bilinen kimseden alınır."²⁰

İbn Hacer bu problemi şu şekilde açıklar: Buhârî ve Müslim'in Sahihlerindeki tasarruflarından böyle bir şarta itibar ettikleri açık bir şekilde

¹⁶ İbn Hacer, *en-Nüket*, 1/71.

¹⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 9/635.

¹⁸ Bak:İbn Hacer, *en-Nüket*, 1/417.

¹⁹ İbn Hacer, Ma'rifeti Ulûmu'l-Hadise gönderme yapıyor, fakat ben bulamadım. el-Hâkim bunu el-Medhal, 33'de zikretmektedir.

²⁰ el-Hâkim'in kitabında bu sözü bulamadım. Bunu el-Hatîb, el-Kifâye'sinde zikretmiştir. el-Kifâye, 88. Bak: en-Nüket, 1/238.

anlaşılır. Ancak rivayet ettikleri hadis birçok tarikten daha sabit olursa, bu takdirde râvinin şöhretini araştırmaya lüzum görmezler.²¹

Meçhul Kavramının Belirlenmesi

el-Hatîbu'l-Bağdâdî, muhaddislere göre meçhulü şöyle tarif etmektedir: Meçhul, bizzat ilim talebiyle meşhur olmayan, alimlerin bilmediği ve hadisi ancak bir râvi tarafından bilinen kimsedir.²²

Muhtemelen el-Hatîb, el-Hâkim'in sözünden yararlandı. Çünkü el-Hâkim, Müstedrek'inde sahih saydığı bazı hadislerin Buhârî ve Müslim'in eserlerinde bulunmayışını açıklarken, bunların tek râvisi bulunan kişiden rivayet edilmelerini sebep göstermiştir.²³ el-Hâkim bir hadis ile ilgili şöyle açıklama yapmaktadır: "Bu hadis, yani Urve b. Mırdas'ın rivayet ettiği, "Resûlullah (sav) Müzdelife'de iken yanına gittim..."²⁴ hadisi, şeriatın asıllarından olup, her iki grup fakihlere göre de makbul ve mütedâvildir. Ravilerinin hepsi sika olmasına rağmen, Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde yoktur. Çünkü Urve b. Mırdas'ın Şa'bi'den başka ravisi yoktur."²⁵ Sonra şöyle devam eder: Zikrettiğimiz bu duruma şahadet edecek örnekler çok fazladır. Bu nevi hadisleri Buhârî ve Müslim Sahih'lerine almamışlardır. Bu hadisler, zikrettiğimiz bu isnatları delil olarak kullanan her iki grup arasında da kullanılmaktadır."

²¹ İbn Hacer, *en-Nüket*, 1/238. el-Meyâncî, *Mâ lâ yeseu'l-Muhaddise Cehlühû* isimli kitabında şöyle der: "Buhârî ve Müslim Sahih'lerine aldıkları hadislerin, kendi ölçülerine göre sahih olmasını şart koşmuşlardır. Bu şart da şudur: Sahih hadisi, Resûlullah (sav)'den en az iki sahabe, bu iki sahabeden de en az dört tabii, bu tabiiilerden her birinden de en az dört tebe-i tabii rivayet etmiş olmalıdır." İbn Hacer, Meyâncî'nin söylediği konuyu cevaplamaya gerek olmadığını, çünkü Buhârî ve Müslim'in böyle bir şeyi şart koştıklarını belirtmektedir. Bak: *en-Nüket alâ Kitâbi İbn-i Salah*, c. 1, s. 241.

²² el-Kifâye, 88-89; Bak: *Tevzîhu'l-Efkâr*, 2/119.

²³ İbn Hacer vühdan kelimesini şöyle tarif etti: İsmi açıkça zikredilse bile kendisinden sadece bir râvinin rivayette bulunduğu kimsedir. *Nüzhetü'n-Nazar*, 124.

²⁴ Ebu Davud, Hacc, rakam, 1665; Tirmizi, Hacc, rakam, 815.

²⁵ el-Hâkim, *el-Medhal ilâ Kitâbi'l-İklîl*, 37-38.

Beyhaki de Sünen'indeki şu ifadelerle el-Hâkim'ee bu konuda katılmaktadır: "Buhârî ve Müslim (ra), âdetlerine göre, sadece bir râvisi bulunan sahabe ve tabiinin hadislerini Sahih'lerine almamışlardır. Dolayısıyla Muâviye b. Hayde el-Kuşeyrî'nin, kendi oğlunda başka sika râvisi bulunmadığından, Buhârî ve Müslim bu hadisi Sahih'lerine almamışlarıdır."²⁶

el-Hâkim ve el-Beyhakî tarafından ortaya konulan bu esas, Buhârî ve Müslim'de tek râvisi bulunan kimselerin hadislerin çok fazla bulunduğu iddiasıyla tenkit edilmiştir. İbn Salah bunların bir kısmını açıklamıştır.

İbn Salah: "el-Hâkim, el-Medhal isimli eserinde Buhârî ve Müslim bu gibi râvilerin hadislerini Sahih'lerine almadılar diye hüküm vermektedir. Buhârî'nin Sahihinde Kays b. Ebi Hâzim'in hadisinin bulunması onun aleyhine delildir. Kays b. Ebi Hâzim'in Mirdâs el-Esemî'den rivayet ettiği, "Salih insanlar birer birer giderler..." hadisinin Kays'dan başka râvisi yoktur. Bu konu şu noktaya varır: Bazan râvi, meçhul ve merdud olarak kendisinden sadece bir râvi rivayette bulunur. Bu konudaki tartışma, önceden değindiğimiz gibi, ta'dilde bir kişinin yeterli olup olmayacağı konusunda bilinen tartışmaya kadar uzar."²⁷

Aynı şekilde Nevevî de bazı hadisleri göstererek, el-Hâkim'i tenkit etmektedir: "Bu konuda Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde çok örnek vardır."²⁸

San'ânî, İbn Salah'ı desteklemektedir: "Bunlardan çıkan sonuç, râvi, kendisinden tek râvinin rivayet etmesiyle cehaletten kurtulur. Bu konuda

²⁶ Beyhakî, *Sünen-i Kübrâ, Zekat*, rakam, 7120; Bak: Irâkî, *Fethu'l-Muğîs*, 380.

²⁷ İbn-i Salah, *Mukaddime*, 190.

²⁸ en-Nevevî, *Müslim Şerhi*, c. 1, s. 28-29.

el-Hâkim'in Buhârî ve Müslim'den rivayet ettiğinin aksine delil gösterdi."²⁹

İbn Hacer, Buhârî'nin Sahih'i üzerine yaptığı çalışma ve derin araştırmada şu neticeye varmıştır: "el-Hâkim'in zikrettiği şart, her ne kadar kendilerinden hadis rivayet edilen bazı sahabe hakkında aksi söylene de, Sahabe neslinden sonra gelenler için geçerlidir. Bu kitaplarda, sadece tek râvisi bulunan bir kimsenin rivayeti olan asıl hadis yoktur."³⁰

Belki de bu anlatılanlar ışığında Nevevî'nin sözünü daha iyi anlıyoruz. Zira San'ânî, daha önce geçenlerin zıddı bir görüşü ondan şöyle diyerek nakletmiştir: " Şeyh Muhyiddin en-Nevevî, İbn Salah'ın sözünün takipçisi olmuştur ve şöyle demiştir: Doğru olan Hatîb'in söylediğidir. Çünkü o, bunu kendi içtihadıyla değil, Ehl-i Hadis'den naklederek söylemiştir. en-Nevevî'nin zikrettiği konularda onu reddetmesi, şaşılacak bir şeydir. Çünkü o, meçhul konusunda, âlimlerin onu tanımaması şartını koşmuştur. Bu iki râviyi ise âlimler tanımaktadır, hatta meşhurdurlar. Çünkü Mirdâs, Bey'at-ı Rıdvan'a katılanlardan, Rebîa ise ehl-i suffeden-dir. Sahabenin hepsi adalet vasfına sahiptir ve Mechulü'l-Ayn olmaları adaletlerine zarar vermez. Şayet böyle bir şey sabit olsa, sahabe hakkında herkes tarafından kabul edilen bu görüşe göre cevap verilir."³¹

el-Hatîb tarafından yapılan cehalet tarifinde geçen, alimler tarafından tanınmama şartına, İbn Cemâ'a da dikkat çekmektedir. Yukarıda ismi geçen iki sahabe âlimler tarafından bilinmektedir. Buradan da ortaya çıkmaktadır ki Buhârî ve Müslim, el-Hatîb'in naklettiği şeye muhalif hareket etmemişlerdir.³²

²⁹ el-Emîru's-San'ânî, *Tavzîhu'l-efkâr li-meânî tenkîhu'l-enzâr*, (tahkîk: Ebû Abdu'r-Rahmân Salah b. Muhammed b. Uveyza), Beyrut, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1.baskı, 1997, c. 2, s.119.

³⁰ İbn Hacer, *Mukaddimetü Fethi'l-Bârî*, 7.

³¹ es-San'ânî, *Tavzîhu'l-Efkâr*, c. 2, s. 119.

³² İbn Cemâ'a, *el-Menhelü'l-Reviyyi fi Muhtasar-ı Ulûmi'l-Hadis*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 2. Baskı, tahkîk: Muhyiddîn Ramazân, 1406 (hicrî), 67.

İbn Hacer ile en-Nevevî'nin, sahabe neslinden sonraki tabakalarda şart koştukları aded de birbirine uymaktadır. Çünkü sahabenin şahsının bilinmemesi adaletine zarar vermez. Buhârî'nin uygulamalarına göre İbn Hacer'in varmış olduğu netice budur.

Şâz ve Münker Kavramlarının Belirlenmesi

Şâz ve münker hadislerin tarifinde muhaddisler arasındaki tartışma, râvinin rivayetinde tek kalması konusundaki hüküm üzerine dayanır. Bu konuda âlimler iki yol tutmuşlardır:

1-Ebu Ya'lâ el-Halîlî ve el-Hâkim'in Tarifi:

İbn Salah, Ebu Ya'lâ el-Halîlî ve el-Hâkim'in şâz tarifine itiraz eder. Onlar şâz hadisi şöyle tarif etmektedirler: Sika olsun veya olmasın, yalnız bir isnadı bulunan hadistir. Bu tarif el-Berdîcî'ye göre münker hadisin tarifidir. el-Berdîcî'ye göre münker hadis, bir râvinin tek başına rivayet ettiği, metni bu tek râvisinden başka bir tarikten bilinmeyen hadistir.³³

Bu itibarla muhalefete veya tek kalan râvinin sika olup olmadığının ayırt edilmesine bakılmaksızın, şâz ile münker hadisin tarifleri aynıdır.

İbn Salah, el-Halîlî ve el-Hâkim tarafından mutlak manada ferd hadisin, şâz ve münker olarak isimlendirilmesini tenkit eder. Ona göre, bu konuda hüküm vermek için, râvinin zabtına ve muhalefetine aşağıdaki şekilde bakılması lazımdır:

Râvi bir konuda tek kaldığında bakılır: Eğer tek kaldığı rivayet, kendinden daha hafız ve zabtı daha iyi olan birinin rivayetine muhalif ise hadisi reddolunan şâzdır. Eğer böyle bir râvi, diğer râvilerin rivayet ettiklerine muhalefet etmez, fakat rivayetinde diğer râvilerin rivayetinde olmayan bir husus bulunursa bu durumda bu râvinin durumu araştırılır: Eğer kendisi âdil, hâfiz, zabtına güvenilir bir kimse ise tek başına rivayet

³³ İbn Salah, *Mukaddime*, 46; Bak.: es-Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, 1/201

ettiği hadis kabul edilir ve durum rivayete zarar vermez. Eğer kendisi hıfzına güvenilen kimselerden değilse, tek başına rivayet ettiği hadis sahlilik derecesinden aşağı düşer.³⁴

İbn Salâh, râvinin rivayetinde tek kalması ile güvenilir râviye muhalefetini beraberce şaz saymaktadır. Münker hadisin tarifine ise, râvisinin zabtının az olmasını ve hadisi makbul, hafız kimselerden olmamasını ilave etmektedir.

İbn-i Salah bu konuyu şöyle açıklar: "Râvinin haline göre böyle hadisin değişik mertebeleri vardır. Eğer tek başına rivayet eden râvî, hâfız, zâbıt ve makbul olan râvîlere yakın bir derecede ise, onun hadisi hasen seviyesindedir, zayıf hadislerden değildir. Eğer tek başına rivayet eden râvî, bu özelliklerden uzaksa, hadisini reddederiz ve onun rivayeti şâzmünker türünden sayılır."³⁵

el-Hâzimî'nin de işaret ettiği gibi, İbn-i Hacer'e göre, el-Hâkim'in metodu Buhârî ve Müslim'in usulüne dayanmaktadır. İbn-i Hacer, en-Nüket'te şöyle der: "el-Hâzimi, el-Hâkim'in sözünden, onun sadece tek bir râvinin rivayet ettiği hadislerin Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde bulunmadığını iddia ettiği sonucuna vardı. Fakat Buhârî ve Müslim'in kitaplarında garîb hadislerin bulunması bu iddiayı geçersiz kılar."

Sonra İbn-i Hacer, el-Hâzimî'nin temas ettiği konuya cevap verir: "el-Hâkim bunu kastetmedi. O, genel olarak Buhârî ve Müslim'in kitaplarındaki sahabe ve sonraki nesildeki râvilerden her birisi için, iki tane râvinin bulunmasını şart koştuklarını kastetmiştir. Ayrıca, bu iki râvinin rivayet etmiş oldukları hadisi aynı lafızlarla nakletmeleri şart değildir. Ancak el-Hâzimî'nin sözünün sonunda değindiği şu kısım hariç: " Ehl-i Hadis arasında bu söz, şehâdet üzerine şehâhet konusuna benzetilmektedir." Çünkü eğer bu sözle her yönüyle rivâyetin şehâdete benzediğini

³⁴ İbn Salah, Mukaddime, 44.

³⁵ İbn Salah, Mukaddime, 44.

kastederse, bu el-Hâzim'in itirazını kuvvetlendirir. Eğer sadece ittisal ve şifâhi olarak rivayet edilmeleri konularında benzerliğini kastederse, bu takdirde icazetle hadis rivayet etmeyi caiz görmesi meselesi ihlal edilmiş olur. Çünkü el-Hâkim, icazetin sahih olduğu kanaatindedir."

İbn Hacer, el-Hâkim'in, el-Medhal isimli eserinde râvi adedini, sadece Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerindeki hadisler için şart koşulduğunu ileri sürerken, "Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadis" isimli kitabında, sahih hadisin tarifinde adedi şart koşmasına itiraz etmektedir.³⁶

el-Hâkim, böyle hadislerin Sahihayn'da bulunmadığını ifade etmektedir. "Buna, -yani isnatları sahih olan garîb hadislerin, Sahihayn'da bulunmadığına- işaret eden örnekler çok fazladır. Çoğunu terk edip, ancak bir kısmını zikrettiğimiz örnekler bu sonucu göstermektedir."³⁷

246
OMÜİFD

İbn-i Hacer bu görüşü reddederek şöyle der: "Sahihayn'da garib-ferd hadislerin bulunmadığı sözü doğru değildir. Çünkü el-Hâfız Ziyâuddin el-Makdisî bunlardan iki yüz tanesini bir araya getirmiştir."³⁸

2-eş-Şâfiî ve İbn Salah'ın Tarifi:

İbn Salah, el-Hâkim'in tarifinin aksine, eş-Şâfiî'nin yaptığı şâz hadis tarifi, Buhârî ve Müslim'in usulüne uygun görmektedir. Şâfiî'nin tarifi şöyledir: Şâz hadis, başkasının rivayet etmediğini rivayet eden sikanın hadisi değil, sikanın diğer insanlara muhalif olarak rivayet ettiği hadistir.

İbn Salah görüşünü şu şekilde temellendirmektedir: Eğer el-Hâkim'in düşündüğü gibi olsa, bazı durumlarda Sahihayn'daki sahih hadislerin, şâz kabul edilmesi gerekir. Oysaki sahih hadisin tarifinde,

³⁶ İbn Hacer, *en-Nüket*, c. 1, s. 240.

³⁷ el-Hâkim, *el-Medhal*, 39.

³⁸ İbn Hacer, *en-Nüket*, c.1, s.368.

kendisinde şâz ve illet bulunmaması şartı vardır. İbn Salah, sahih hadisler içerisinde, garib hadislerin çok fazla olduğunu da belirtmektedir.³⁹

İbn Salah, Sahihayn'da bulunan garib hadislere birçok örnek verdi. "Ameller niyetlere göredir"⁴⁰ ve " Nebi (sav) velâ' satışını (kişinin kölesini, azat eden efendi olmak şartıyla satmasını) ve birine bağışlamasını yasakladı"⁴¹ hadisleri bunlardandır. İbn Salah, "bunlar Sahihayn'da bulunan hadislerdendir ve tek sika râviden oluşan tek isnadları vardır", diye işaret etmektedir.⁴²

Müslim açıklamıştır ki, râvinin tek başına rivayet ettikleri, ancak ilim ve hıfz ehli sika râvilerin kendisine iştirak etmesi ve onlara uygun rivayet ettiği iyice anlaşılması şartıyla kabul edilir. Böyle râvinin ziyade olarak rivayet ettiklerinde de durum aynıdır. Müslim bu ziyade kısım için, hadisin bir mütâbii olup olmamasını şart koşmamıştır. Zabt özelliği ile yetinmiştir. Yani eğer râvi zabt ve sika özelliğine sahipse, onun tek başına rivayet ettiklerini kabul eder.⁴³ Bu, şâz hadisin tarifi ve onu hadis hafızlarına nispet etmeleri konusunda el-Halîl ve diğerlerinin iddia ettiklerinin aksidir.⁴⁴

³⁹ İbn Salah, *Mukaddime*, 44.

⁴⁰ Buhârî, *Bed'ü-l Vahy*, rakam 1; Müslim, *İmâret*, rakam,1907; İbn-i Salah, bu ferd bir hadistir. Çünkü bu hadisi sadece Ömer (ra) rivayet etmiştir, onda sadece Alkama b. Vakkas, ondan sadece Muhammed b. İbrahim sonra ondan da Yahya b. Sa'îd rivayet etmiştir. Muhaddislere göre hadis sahihtir. Bak. İbn-i Salah, *Mukaddime*, 44.

⁴¹ Bu hadis de muttefekun aleyhtir. Buhârî, *Itk*,(bab, 10), rakam 2398; Müslim, *Itk*, rakam 1506; Müslim bu hadisin peşinde, diğer insanlar Abdullah b. Dînâr'ın yanında bu hadis konusunda çoluk çocuk mesabesinde kalırlar, demektedir. Bak. İbn-i Salah, *Mukaddime*, 44.

⁴² İbn Salah, *Mukaddime*, 44.

⁴³ Müslim, ravilerin tek başına rivayet ettiklerinin kabulü konusunda Zühri gibileri istisna eder. Çünkü onun çok talebesi vardır. Bunlar onun hadislerinin hepsini veya çoğunu rivayet etmişlerdir. Eğer birisi, onun talebelerin bilmediği hadisleri Zühri'den tek başına rivayet ederse, bu kabul edilmez. Bak: Müslim, *Sahih*, *Mukaddime*, 7.

⁴⁴ Bu Hamza el-Maleybârî'nin iddiası ile ters düşmektedir. Ona göre, Müttekaddimin Muhaddislerin şâz hadisi tarifleri, el-Halîl'in yaptığı tarifdir. Onun için eş-Şâfî tarafından yapılan tarife, ıstılâhî manada bir şâz tarifi olmamakla itiraz etmektedir. Bu tarif ilmî bir geriye gidiştir, onunla ancak Ehl-i sünnet ve'l-cemaati özel haberlerle savunmak

İkinci Bölüm: Ölçülerin Belirlenmesinde Sahihayn'ın Rolü

Sahih hadisin tarifinde görüldüğü üzere, bir hadise sahih hükmü verebilmek için bir takım şartlar ve ölçüler bulunmaktadır. Bunların en önemlileri ittisal, zabt ve adalettir. Bu ölçülerin konulmasında Buhârî ve Müslim'in takip ettiği metodun tesiri ise gayet açıktır.

1-İttisal Ölçüsü:

Muhaddisler, sahih hadisin muttasıl olmasını şart koşmuşlardır. Sonra da ittisali veya aksini gösteren durumları açıklamışlardır. Bunu yaparken de çoğu zaman Sahihayn'ı dayanak göstermişlerdir. Bu da bazı ittisal edatlarının kabulünde, râvinin özelliklerinde ve vasl ile irsal arasındaki çelişkide açığa çıkmaktadır.

248 İttisal Edatları:

OMÜİFD

Buhârî, Kitâbu'l-İlim bölümünde bir takım kaide ve faideler üzerinde durmuştur ki, Muhaddisler kitaplarında rivayetin hükmü ile ilgili konularda bunlara dayanmışlardır. Bunlardan bazıları:

-Muhaddisin, "haddesenâ, ahberenâ ve enbeenâ" demesi arasında fark olmaması. Buhârî'nin İbn Uyeyne'den nakline göre, haddesenâ, ahberenâ, enbeenâ ve semî'tü ifadeleri aynı anlamdadır.⁴⁵ İbn Hacer'e göre, Buhârî'nin sadece İbn Uyeyne'nin sözünü zikretmesi, onu tercih ettiğinin göstergesidir.⁴⁶ İbn Salah: "Muhaddislerden bazıları bunu caiz görür ki şeyhden sema yoluyla alınan rivayeti mutlak olarak "haddesenâ, ahberenâ ve enbeenâ" lafızları ile nakletmenin caiz olması gibidir. Bu Hicaz ve

amaçlanmıştır. Bak.: Hamza el-Maleybârî, el-Müvâzenetü beyne'l-mütekaddimîn ve'l-müteehhirîn, 246. Bunun mukabili olarak Subhî es-Sâlih, el-Halîlî'ye şâz hadisin tarifi konusunda itiraz etmektedir. Çünkü o, bu tarifi muhaddislerin ıstılahı ile sınırlamak istememiştir. Bak.: Subhî es-Sâlih, Ulûmu'l-Hadis, 202. Bunlardan her biri, diğerini kendi düşündüğü ıstılahla delillerle yönlendirmeye çalışmaktadır.

⁴⁵ Buhârî, İlim, 1/106.

⁴⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c.1, s.144.

Kufelilerin çoğunun usulü, Zühri, Mâlik, Süfyan b. Uyeyne, Yahya b. Sa'îd el-Kettân ve daha başka mütekaddimin âlimlerinden çoğunun görüşüdür. Aynı zamanda Buhârî'nin usulü de budur.⁴⁷

Âlimler, rütbe ve kuvvet bakımından aynı görüldüğünden, mutlak olarak sema lafzının kıraatte de kullanmasının caiz olması konusunda, Buhârî'nin usulünü uygun buldular. Bu aynı zamanda Mâlik ve diğerlerinin de usulüdür. İbn Salah bu konuda şöyle denildiğini ifade etmektedir: “Sema ve kıraati birbirine eşit kabul etmek, Hicaz ve Kufe âlimlerinin çoğunun, Mâlik ve onun Medine'li olan arkadaşlarının ve şeyhlerinin, aynı zamanda Buhârî ve diğerlerinin de usulüdür.”⁴⁸

Buhârî, münâvele ve mükâtebe yöntemiyle rivayette bulunmanın sahih olduğu görüşündedir. Nitekim Sahih'inin ilim bölümünde buna işaret eden bir bab başlığı koymuştur ki şöyledir: “Münavele ve ilim ehlinin ilmi yazarak farklı bölgelere göndermesi konusunda zikredilenler.” Enes şöyle demiştir: Osman b. Affan (ra) Mushafları çoğaltarak farklı bölgelere gönderdi. Abdullah b. Ömer, Yahyâ b. Sa'îd ve Mâlik b. Enes bunu caiz görmüşlerdir. Hicaz'daki âlimlerin bir kısmı münâvele konusuna, Nebi (sav)'in seriyye komutanına yazdığı bir mektubu delil getirmişlerdir. Nebi (sav) komutana, “Bu mektubu falan yere varıncaya kadar okuma” buyurmuş, o komutan da söz konusu yere ulaşıncaya kadar mektubu açarak insanlara okumuş ve onlara Nebi (sav)'in emrini haber vermiştir.”⁴⁹

İbn Hacer, sema ve arzı anlattıktan sonra, peşinden cumhura göre muteber olan diğer hadis tahammül yollarına geçmektedir. Bunlardan birisi münâveledir ki, şeyhin talebesine kitabını verirken “bu benim falancadan dinlediğim hadislerdir veya bu benim tasnif ettiğim kitabımdır, sen onu benden rivayet et” demesidir. Arz-ı münâvelenin nasıl yapıldığı-

⁴⁷ İbn Salah, *Mukaddime*, 78.

⁴⁸ İbn Salah, *Mukaddime*, 78.

⁴⁹ Buhârî, *İlim*, 2/112.

nı önceden anlattık ki, o talebenin kitabı getirip, şeyhe sunmasıdır. Cumhur bu şekilde rivayete cevaz vermiş olup, ancak arz-ı kıratı red edenler bunu da reddetmişlerdir... Mükâtebe de hadis tahammül yollarından bir diğeridir ki, şeyhin hadisini bizzat kendisi yazması veya kitaplarına güvendiği birisine yazması için izin verip, bu kitap üzerinde araştırma yaptıktan sonra onu talebeye gönderip, bu hadisleri kendisinden rivayet edebileceğine izin vermesidir. İbn Hacer, mükâtebe ile münâveleyi eşit görür. Bazıları ise münâveleyi mükâtebeye tercih eder. Çünkü münâvelede, mükâtebede olmayan bizzat şifâî izin verme bulunmaktadır.⁵⁰

Diğer yönden muhaddisler, Buhârî'nin uygulamasından mutlak olarak "ahberenâ ve haddesenâ" lafızlarının münâvele ile hadis tahammülünde kullanılmasının caiz olmadığı sonucuna varmışlardır. İbn Hamdân, Buhârî'nin "kâle lî" sözünü, arz ve münâveleye haml etmiştir. Fakat Zühri ve Mâlik mutlak olarak, "ahberenâ ve haddesenâ" lafızlarının münâvelede de kullanılabileceğini caiz görürler ki bu münâveleyi sema gibi görenlerin usulüne daha uygundur.⁵¹

İbn Hacer ise, mütekaddimun ulemasından bir kısmının haberlerin mutlak olarak bu iki lafızla rivayet edilmesine cevaz verdiklerini belirttikten sonra, muhakkık alimlere göre evlâ olanının icazet şartını gösteren bir beyanın ilavesidir, demektedir.... Aynı şekilde mükâtebe yoluyla rivayet edilenlerde de bunu gösteren bir ifadenin bulunması gerektiği açıktır.⁵²

Vasl ve İrsalin Çakışması:

Bir hadise sahih hükmü verilebilmesi için muttasıl olması şart koşulur. Muttasıl: Her biri şeyhinden işiterek rivayette bulunması bakımından, isnad zincirinde hiçbir eksiklik bulunmayan hadistir.⁵³ Mutlak olarak

⁵⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 1, s.154.

⁵¹ İbn Cemâ'a, *el-Menhelü'r-Revî*, 89.

⁵² İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/154.

⁵³ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-Nazar*, 70.

mürsel ise, tabiînin sahâbî ismini zikretmeksizin doğrudan doğruya Nebi (sav)'e ref' ederek rivayet ettiği hadislere denir.⁵⁴

Muhaddisler, kendisinde vasl ve irsalin birbirine zıt olarak bir araya geldiği hadisin hükmü konusunda çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir.

-İrsal, vasla tercih edilir. el-Hatib, bunu muhaddislerin çoğuna nispet etmektedir.⁵⁵

-Hüküm çoğunluğa göredir. Yani hadisi irsal edenlerin adedi, vasl edenlerden fazla ise hüküm irsale göre verilir.⁵⁶

-Hafıza bakımından daha kuvvetli olana itibar edilir. Eğer irsal eden râvî, vasl edenden daha hafız ise, hüküm irsal edene göre verilir. Yoksa aksi sahih olur.⁵⁷

-Eğer râvî adalet ve zabt sahibi ise, ittisal irsal üzerine tercih edilir. Bunu el-Hatib, İbn Salah ve el-İrâkî tercih etmektedir. Fukaha ve usulcülerin mezhebi de budur.⁵⁸

İbn Salah görüşünü, Buhârî'nin vaslı irsale tercih etmesi konusundaki uygulamaları ile desteklemektedir. Nitekim Buhârî, "Velisiz nikâh geçerli değildir"⁵⁹ hadisini irsal eden Şu'be ve Süfyan, hıfz ve itkan ehli olmalarına rağmen, vaslı tercih etmiştir.⁶⁰

İbn-i Hacer de Buhârî'nin mezhebini açıklarken bu hadisi delil gösterdiğini şu ifadeleriyle anlatmaktadır: "Genel olarak vasl eden kişi lehine hüküm verdiği sonucuna ulaşmak, Buhârî'nin uygulamasına uygun değildir. Fakat bu özel bir hadistir, buna göre hüküm vermek doğru olmaz. Çünkü Buhârî bu hadisin ittisaline, buradaki vaslın bir ilave olması sebe-

⁵⁴ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-Nazar*, 219.

⁵⁵ Bak: el-Hatib, *el-Kifâye*, 411.

⁵⁶ Bak: el-İrâkî, *Fethu'l-Muğîs*, 92.

⁵⁷ Bak: el-Hatib, *el-Kifâye*, 411; el-İrâkî, *Fethu'l-Muğîs*, 92.

⁵⁸ Bak: el-Hatib, *el-Kifâye*, 411; İbn-i Salah, *Mukaddime*, 42; el-İrâkî, *Fethu'l-Muğîs*, 91.

⁵⁹ Ebu Davud, Sünen, Nikah, rakam, 1785; et-Tirmizî, Nikah, rakam, 1020; İbn-i Mace, Nikah, rakam, 1870.

⁶⁰ İbn-i Salah, *Mukaddime*, 36.

biyle hükmetmedi. Buhârî, kendine göre bu hadisin mevsul olduğunu gösteren başka delillere göre ittisaline hükmetti.⁶¹

İbn Hacer'e göre, Buhârî'nin bu hadisin vaslini irsaline tercih etmesi, sadece bu hadise özel ve bu hadisi vasl ederek rivayet eden kişide, irsal olarak rivayet edene göre ilave bir bilgi olmasından kaynaklanmamakta, bilakis başka tercih karinelerinin açığa çıkmasına dayanmaktadır. Neticede bu karineler başka konularda da vaslın, irsale takdim edilmesini gerektirmiştir.⁶²

İbn Hacer *Fethu'l-Bârî*'de, çelişki halinde Buhârî'nin bir hadis hakkında vasilla hüküm vermek için öne sürdüğü bazı şartlarını şu şekilde belirtmiştir: "Buhârî'nin uygulamalarından şu ortaya çıkmaktadır ki, Buhârî bir hadisin vasl ve irsali konusunda ihtilaf olduğunda, şu iki şartla o hadisin vaslına hükmetmiştir: Birincisi, vasl edenlerin adedinin, irsal edenlerden fazla olması. İkincisi, mevsul rivayetin bir karine ile desteklenmesi."⁶³

Aynı şekilde İbn Hacer şunları da ilave etmektedir: "Sika râviler, vasl ve irsalde ihtilaf ettiğinde, vasl eden râvinin daha fazla bilgisi olduğu açığa çıktığından vasl tercih edilir, görüşünde olanlar da yukarıdaki açıklamalara dayanmaktadırlar. Çünkü Vüheyb ve Abdu'l-vehhâb sika dırlar. Vüheyb vasl, Abdu'l-vehhâb ise irsali tercih etmiştir. Bununla beraber Buhârî bunu sahih saymıştır. Buhârî'nin uygulamalarını incelediğimizde şu sonuca varırız ki o, bu gibi durumlarda sabit bir kaide ile amel etmemiş, bilakis tercih yönlerini araştırmıştır. Ancak vasl ve irsal aynı seviyede olduğunda vaslı öne geçirmiştir. Buradaki durumda da hakikat, bu hadisi vasl edenler, irsal edenlerden daha çoktur."⁶⁴

⁶¹ İbn Hacer, *en-Nüket*, c.2, s. 606.

⁶² İbn Hacer, *en-Nüket*, c. 2, s. 602; Bak.: es-San'ânî, *'Tavzîhu'l-Efkâr*, c.1, s. 310-311.

⁶³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 9/634.

⁶⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 11/590.

Sahabe Mürsel'inin Rivayeti:

Tarifi: İster büyük, ister küçük olsun Sahabenin Nebi (sav)'den işitmedikleri bir şeyi rivayet etmeleridir ki, bu durum, bazen rivayette bulunan sahabenin yaşının küçük olması, İslam'a geç girmesi veya ilgili olaya bizzat şahitlik etmemesi gibi sebeplerden olabilir.⁶⁵

es-Suyûfî, sahabe mürselinin kabulü konusuna Buhârî ve Müslim'in uygulamalarını delil göstermektedir. Sahabenin yaşının küçük olması veya İslam'a geç girmesi gibi sebeplerle bizzat hazır bulunmadığı bir konuda, Nebi (sav)' fiilini veya benzeri bir şeyi haber vermesi örneklerinde olduğu gibi. Cumhurun kesin olan görüşüne göre bu gibi rivayetlerin sahihliğine hükmedilmiştir. Tabiinin mürselinin zayıflığına hükmeden ve sahih hadisin şartlarını ortaya koyan muhaddisler, sahabe mürselinin hükmü konusunda mutabıktırlar. Sahihayn'da da sahabe mürseli çok fazla bulunmaktadır. Çünkü bu durumdaki sahabelerin rivayetlerinin çoğunluğu, başka bir sahabedendir. Sahabenin de hepsi adalet sahibidir. Sahabenin, sahabe olmayan râvilerden rivayetleri ise nadirdir ki, böyle olduğunda da zaten açıklamışlardır. Sahabenin tabiinden rivayetinin çoğu merfû hadis değil, bilakis israiliyât, hikâyeler veya mevkuflar rivayetlerdir.⁶⁶

Semayı Açıkladığında Sika Müdellisin Rivayeti:

İbn Salah tedlisi iki kısma ayırmıştır: Birincisi, isnad tedlisidir ki, bir râvinin görüştüğü halde hadis almadığı veya muasırı olup görüşmediği bir şeyden sanki görüşmüş ve ondan hadis işitmiş gibi rivayette bulunmasıdır. Böyle hadisleri rivayet eden râvi, "kale fulanın" veya "an fulanın" lafzını kullanır. İkincisi, şuyuh tedlisidir ki, ravinin hadis rivayet ettiği

⁶⁵ Bak.: Itr, *Menhecü'n-Nakd*, 373.

⁶⁶ es-Suyûfî, *Tedribu'r-Ravi*, 1/207.

şeyhinin isnadında tanınmaması için, bilinmeyen isim, künye veya lakapla zikretmesi sonucu meydana gelen tedlistir.⁶⁷

Sonra İbn Salah, müdellisin, tedlis-i isnad ile rivayetinin hükmünde konunun tafsil edilmesini doğru bir yol olarak görmekte ve şöyle demektedir. “Müdellisin rivayeti, sema ve ittisali bizzat göstermeyen muhtemel bir lafızla meydana gelmişse hadisi Mürsel olur ve hükmü Mürsel hadis gibidir. Fakat ittisali açık bir şekilde gösteren, (semî'tü, haddesena ve ahberenâ) ve benzeri lafızlar kullanılarak gelmişse, bu makbuldür ve delil olarak kullanılır.”

İbn Salah bunun sıhhatine, Buhârî ve Müslimin fiilî olarak uygulamalarından delil getirerek şöyle demektedir: “Sahihayn ve diğer güvenilir hadis kitaplarında bu çeşit hadis çok fazladır: Katâde⁶⁸, el-A'meş⁶⁹, İki Süfyân⁷⁰, Hüseyim b. Beşîr⁷¹ ve diğerleri gibi.”

⁶⁷ Bak.: el-Hatîp, *el-Kifâye*, 20; İbn-i Salah, *Mukaddime*, 42-43; el-İrâkî, *Fethu'l-Muğîs*, 98.

⁶⁸ Katâde b. Duâme es-Sedûsî el-Basrî, Enes b. Mâlik'in talebesi. Asrının hafızlarındandı, fakat tedlisi ile meşhur olmuştur. en-Nesâî ve diğerleri onu bu sıfatla anmışlardır. İbn-i Hacer onu üçüncü tabaka arasında saymıştır. Bak.: *Tabakâtü'l-Müdellesîn*, 43.

⁶⁹ Süleyman b. Mîhrân el-A'meş, Kufe'nin muhaddisi ve kârisidir. Tedlis yapardı. el-Kerâbîsî, en-Nesâî, ed-Dârekutnî ve diğerleri onu müdellis saymıştır. İbn-i Hacer ise onu ikinci tabakada zikretmiştir. Bak.: *Tabakâtü'l-Müdellesîn*, 33.

⁷⁰ İki Süfyân, Süfyân es-Sevrî ve Süfyân b. Uyeyne'dir. İbn-i Hacer onu ikinci tabaka saymış ve şöyle demiştir: Süfyân b. Sa'îd es-Sevrî meşhur bir imamdır, fakihdir, büyük bir hafızdır. Fakat onu, en-Nesâî ve diğerleri tedlis yapanlar arasında saymışlardır. Buhârî ise tedlisinin az olduğunu belirtmiştir. İbn-i Hacer, peşinden Süfyân b. Uyeyne'ye geçerek şöyle demektedir: Süfyân b. Uyeyne el-Hilâlî el-Kûfî sonra el-Mekkî de meşhur bir imamdır, zamanında Hicaz'ın fakihidir, fakat tedlis yapardı. Ancak o, sadece sika kişilerden tedlis yapardı. İbn-i Hibban, bu sadece ona has bir imtiyazdır, demektedir. en-Nesâî ve diğerleri onun tedlis yaptığını söylemişlerdir. Bak.: *Tabakâtü'l-Müdellesîn*, 32.

⁷¹ Hüseyim b. Beşîr el-Vâsîfî, Tebe-i Tâbiîn'dendir. Sika olmasına rağmen tedlisle meşhurdur. en-Nesâî ve diğerleri onu tedlis yaptığını söylemişlerdir. Ondan tedlis konusunda ilginç bilgiler gelmiştir ki, biri şöyledir: Talebeleri, bir gün kendisine: “Bugün içinde hiç tedlis bulunmayan hadis rivayet etmeni istiyorum.” demişlerdir. O da, “tamam” dedikten sonra, bir hadis imlası için bir meclis tertip edilmiş ve rivayet ettiği her hadiste, “haddesenâ fülânün ve fülânün an fülânin” diye başlayarak sened ve metni ile hadis rivayet etmiştir. Meclis sona erdiğinde, “bugün size hiç tedlis yaptım mı” diye sormuş, “hayır” cevabını alınca “ve fülânün” diye ikinci söylediğim isimlerin hiçbirinden hadis

Çünkü tedlis, yalan değildir, muhtemel bir lafızla sanki işitmiş intibai vermektir. İbn Salah, isnad tedlisini çok çirkin görmekte, âlimlerin çoğuna göre ise zem olunan bir şey olup, yalanın kardeşidir.⁷²

Nevevî: “ Sahih olan cumhurun görüşüdür ki, semaya işaret eden bir açıklama olmaksızın muhtemel bir lafızla rivayet edilenler, mürseldir. Semi'tü, haddesenâ, ahberenâ vb. semayı gösteren bir lafızla rivayet edilenler ise, sahih ve makbuldür, delil olarak kullanılır. Sahih-i Buhârî ve muteber hadis kitaplarında bu çeşit çok hadis vardır. Katade, A'meş, iki Süfyan, Hüşeym, ve diğerleri gibi. Bunlar da göstermektedir ki, tedlis yalan gibi değildir...”⁷³

İbn Hacer şunları da ilave etmektedir: “Sahihayn'da müdellislerden an'ane ile rivayet edilen hadislerin hepsi, hüccet olarak kullanılanlardan değildir. Onların, bu konudaki sözleri bu hadisler içerisinden, sadece hüccet olarak kullanılanlara hamledilmelidir. Mütâbaat için olan hadislerin tahririnde ise müsamahalı davranmış olmaları muhtemeldir.”⁷⁴

2-Zabt Ölçüsü:

Râvinin zabt sahibi olduğunun manası şudur: Râvinin uyanık olması, gaflet sahibi olmamasıdır. Hafızasından rivayet ediyorsa hadislerini ezbere bilmesi, kitabından rivayet ediyorsa kitabının içeriğini tam bilmesidir. Eğer mana olarak rivayet ediyorsa, bunlarla beraber, manalardaki değişiklikleri bilmelidir.⁷⁵

Küçük yaştaki râvilerin semalarının sahih olması için gerekli yaş sınırını tayinde, Sahihayn'ın önemli yeri vardır. Yine aynı şekilde, muzda-

işitmedim, demiştir. İbn-i Hacer bu çeşit tedlise, tedlisi atf ismi vermekte ve onu ikinci tabaka müdellisler arasında saymaktadır. Bak.: *Tabakâtü'l-Müdellisîn*, 47.

⁷² Bak.: İbn-i Salah, *Mukaddime*, 43.

⁷³ Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî alâ Müslim*, c.1, s.33.

⁷⁴ İbn Hacer, *en-Nüket*, c.2, s.636.

⁷⁵ İbn Salah, *Mukaddime*.

rib hadisi bilmek de, Muhaddislere göre hadisin kabulünde etkili değildir.

Tahammül Ehliyeti (Küçük Yaştaki Râvinin Sema'ı Ne Zaman Sahih Olur?):

Âlimler, hadis rivayetine başlama yaşı konusunda ihtilaf etmişlerdir, bu konuda Buhârî'nin Sahih'indeki Mahmud b. Rebi' hadisini delil getirmişlerdir ki o şöyle demektedir: "Nebi (sav)'in ben beş yaşında iken bir kovadaki sudan ağzına alarak yüzüme püskürttüğünü hatırlıyorum." Nitekim Buhârî ilgili bâbın tercümesini, "küçük çocuğun hadis dinlemesi ne zaman sahih olur?" şeklinde koymuştur.⁷⁶

Kâdî İyâz ise muhaddislerin hadis rivayetine başlama yaşı olarak beş yaşını sınır koyduklarından söz etmiştir. Bu yaş, Buhârî'nin, "küçük çocuğun hadis dinlemesi ne zaman sahih olur?" şeklinde bâb başlığında işaret ettiği, Mahmud b. Rebi'nin yaşıdır. Dört yaşında olduğu da söylenmekle beraber, müteahhirin âlimleri beş yaşını kabul etmişler, neticede beş ve yukarı yaşlarda hadis işitmiş olanlar için hal tercümelerinde semî'a, henüz bu yaşını tamamlamadan hadis meclislerine katılanlar için ise hadara veya uhdıra yazıldığını kaydetmişlerdir.⁷⁷

İbn Hacer'e göre, Buhârî'nin bu bâbından maksat, hadis tahammülünde bulûğ çağına ulaşmanın şart olmadığını göstermektir. Kirmânî'ye göre ise, bâb başlığındaki "sıhhat" kelimesinin manası, onun işittiklerinin kabul edilmesinin cevazıdır. Buhârî, bu başlıkla Ahmed b. Hanbel ile Yahya b. Maîn arasındaki ihtilafa işaret etmiştir. el-Hatib'in el-Kifâye'sinde⁷⁸ Abdullah b. Ahmed ve diğerlerinden rivayet ettiğine göre, Yahya hadis tahammülünde en az yaş sınırını on beş olarak belirlemiştir. Çünkü İbn Ömer'in Uhud'a katılma isteği, bu yaşa ulaşmadığı için reddedilmiştir. Bu söz Ahmed b. Hanbel'e ulaştınca, "Hayır, akli başında

⁷⁶ Buhârî, İlim, 18.

⁷⁷ Bak.: İbn Salah, *Mukaddime*, 73; el-Menhelü'r-Revî, 79.

⁷⁸ Sayfa, 54.

olup, işittiklerini akıl edince hadis tahammül edebilir. İbn Ömer kıssası, savaş izni ile ilgilidir.” demiştir. Sonra el-Hatib, küçük yaştaki sahabe ve tabiinin ezberlediği rivayetlerinden topladıklarını ve naklettiklerini aktardı. Bu rivayetler sonrakiler tarafından kabul edilmişlerdir.⁷⁹

Sika Râvilerden Olduğu Halde, İsmi Hakkında İzdırab Bulunan Râvinin Rivayetinin Hükümü:

İbn Hacer, sadece râvi ismindeki ihtilaftan dolayı bir hadisi illetli sayan çoğu muhaddisi tenkit etmektedir. Ona göre, bu durumu râvinin zabtının olmadığına alamet saymak, zayıf bir görüştür. O, bunu şöyle açıklamaktadır: “Muhaddislerden çoğunun ulaştığı bu netice, -İsim konusundaki ihtilaf, genel olarak râvinin zabtının bulunmadığına delildir. Bu da râvileri sika bile olsa, hadise zarar verir. Ancak isminde ihtilaf edilen râvi hakkında bizzat kendileri veya başkaları yoluyla delil getirilmesi durumu bu konunun dışındadır.- zayıf bir görüştür. Çünkü hakkında ihtilaf edilen râvi, her halükarda sikadır. Sahihayn’da bu çeşit hadislerden bulunmaktadır. Lakin bunlara sahih hükümü verebilmek için, içinde galat ve şâz bulunmamalıdır.”⁸⁰

es-Suyûtî hocasının sözünden şu kaideyi çıkarır: “Şeyhu'l-İslam'ın sözünden şu anlaşılmaktadır ki, ızdırab bazen sahih hadiste de olabilir. Bunun sebebi, ihtilaf bazen, bir tek kişi veya babasının ismi hakkında veya künyesi, nisbesi ve benzeri durumlar hakkında olabilir. Hakkında ihtilaf edilen râvi sika olduğu için, bu hadis zikredilen ihtilaf sebebiyle her ne kadar muzdarib diye isimlendirilse de, hadisin sıhhatine bir zarar vermez. Sahihayn’da bu gibi hadisler çok fazladır. Aynı şekilde ez-Zerkeşi, Muhtasar’ında, “Sahih ile hasen hadis kısımları içine bazen maklub, şâz, muzdarib olanlar da girebilir.” diyerek bu hükümü kesin olarak ifade etmiştir.”⁸¹

⁷⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 1, s. 171.

⁸⁰ İbn Hacer, *en-Nüket*, c.2, s. 785.

⁸¹ es-Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, 1/267.

3- Adalet Ölçüsü:

İbn Salâh adaleti şöyle tarif etmiştir: Adalet, râvinin Müslüman olması, akıl-bâliğ yaşına ulaşması, fıska sebep olan hususlardan ve kişiliğe zarar veren şeylerden uzak durmasıdır.⁸²

Sahihayn'ın tesiri bu konuda da ortaya çıkar. Özellikle bazı müşkil meselelerde cerhi gerektiren bir durum olup-olmadığı veya yapılan cerhin kabul edilip-edilmeyeceği konularında Sahihayn'dan delil getirilmesi bunun göstergesidir.

Bid'atçının Rivayetinin Hükmü:

İbn Salah, bid'atçının rivayetinin hükmü konusunda âlimlerin görüşlerini üçe ayırmıştır: 1- Bu bid'ati sebebiyle fâsık olduğu için, mutlak olarak onun rivayetini red edenler. 2- Bazı şartlarla bid'atçının rivayetini kabul edenler ki bu şartlar şunlardır: İster bid'atna diğer insanları da çağırarlardan olsun, isterse olmasın, kendi mezhebine yardım veya mezhebine taraftar olanlara yardım için yalan söylemeyi helal sayanlardan olmamalı. 3- Eğer bid'atçı, kendi bid'atına diğer insanları da davet etmezse rivayeti kabul edilir, ederse kabul edilmez, diyenler. Bu üçüncüsü, çoğunluğun görüşüdür.

İbn Salah üçüncüyü tercih eder ve şöyle der: "Bu en adaletli olandır. Birincisi, - mutlak surette kabul edilmemesi- Muhaddis imamların yaygın uygulamalarına uzaktır. Çünkü Muhaddislerin kitaplarında, kendi bid'atine davet etmeyen bid'atçıların rivayetleri bulunmaktadır. Sahihayn'da da gerek şahid, gerekse asıl olarak böyle râvilerin rivayetleri bulunmaktadır. Allah en iyi bilendir.⁸³

İbn Salah, Sahihayn'da örnekleri olduğu için üçüncü görüşü tercih etti. Suyûtî de, birinci görüşü Sahihayn'a uymadığı için zayıf saymış ve

⁸² İbn Salah, *Mukaddime*, 61.

⁸³ İbn Salah, *Mukaddime*, 61; Bak.: el-Bâisü'l-Hadîs, 12.

şöyle açıklamıştır: “Kendi bid’atına davet etmeyen bidaatçılardan birçoklarının rivayeti Sahihayn’da bulunması sebebiyle birinci görüş zayıf sayılmıştır.”⁸⁴

İbn Hacer, İbn Salah’ın görüşünü Sahihayn’dan delil göstererek desteklemektedir: “Bid’atçı, eğer doğru sözlülerden ise rivayeti alınır. Nitekim Sahihayn’da kendi mezhebine davet etmeyen ve bid’atçıların aşırılıklarından olmayanların rivayetleri bulunmaktadır. Fakat Sahihayn’da bu gibi bid’atçıların rivayeti, daha çok ahkâmıla ilgili olmayan konulardadır.”⁸⁵

Ancak İbn Hacer, İbn Salah’ın görüşüne şunu da ilave eder ki, Sahihayn’da Imrân b. Hittân, İbâd b. Ya’kûb, vb. gibi kendi bid’atine davet eden ve bid’atında aşırı giden ravilerden rivayet bulunmaktadır. Peşinden de bu soruya da şu şekilde cevap vermektedir: “Fakat bu gibi râvilerin rivayetlerini, sadece diğer râvilerin rivayetlerini takviye maksadıyla, itibar için almışlardır.”⁸⁶

Cerh, Cerhe Sebep Olan Durum Açıklanmadıkça Kabul Edilmez:

Hatîbu'l-Bağdâdî, İbn Salah ve diğerlerine göre cerh, cerhe sebep olan durum açıklanmadıkça kabul edilmez. Çünkü cerh, cerhe sebep olan durumlardan sadece biriyle bile ortaya çıkar ki, bunu zikretmek güç değildir. İnsanların cerh sebepleri hakkındaki görüşleri çok farklıdır, bazısına göre cerh sebebi olan bir durum, aslında cerh sebebi olmayabilir.

⁸⁴ es-Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, c.1, s.325.

⁸⁵ İbn Hacer, *en-Nüket*, c.1, s.370.

⁸⁶ İbn Hacer, *en-Nüket*,1/370. Hâkim, Irâkî'nin şu sözünü nakletti: “Müslim’in kitabından Şia mezhebine mensup raviler bulunmaktadır.” *Fethu'l-Mugîs*, 171. Suyûtî ise Irâkî'den naklen şu bilgileri vermektedir: “İbn Salah’a itiraz edildi ki, Buhârî ve Müslim’in eserlerinde, kendi mezhebine davet eden bid’atçılardan da rivayetler bulunmaktadır. Nitekim Buhârî’de rivayeti bulunan Imrân b. Hittân ve mürcie mezhebine mensup Abdu'l-Hamîd b. Abdu'r-Rahmân bunlardandır. Bu görüşe de Ebû Dâvud’un naklen cevap vermektedir ki o, “Ehl-i hevâ'nın içinde, Hârîcilerden daha sahih hadis rivayet eden yoktur.” demiştir. *Tedribu'r-Râvî*, c. 1, s.326.

Bundan dolayı, cerhin kabulü için sebebinin açıklanması gerekir ki, hakikatte cerhe mahal olup olmadığı tam olarak anlaşılsın.⁸⁷

el-Hatîb, Buhârî, Müslim ve diğer hadis imamlarının görüşünün bu olduğunu zikretti. Nitekim Buhârî’de bu gibi raviyelerin rivayetleri vardı ki aslında onlar başkaları tarafından cerh ve ta’na uğramışlardır. ... Bu da göstermektedir ki, onlara göre cerh, ancak sebebi açıklandığında sabit olur.⁸⁸

İbn Hacer, Sahihayn ravilerinden sebebi zikredilmeksizin, mücmel olarak cerhe uğrayanların red edilmesi gerektiği konusunu şöyle açıklamaktadır: “Onun ravilerinden biri başkaları tarafından ta’na uğrarsa, bu hadis imamının ta’dilinin zıddı olmuş olur. Böyle bir durum da cerh, ancak bu ravinin adaletini gideren, mutlak olarak veya belli bir haberdeki zabtna zarar veren sebep açıklanmadıkça kabul edilmez. Çünkü imamları cerhe götüren sebepler farklı farklıdır. Bir kısmı cerh gerektirirken, bazıları gerektirmez.”⁸⁹

İsmi Meçhul, Fakat Kendisi ve Adaleti Bilinen Râvinin Rivayeti:

el-Hatîb, Kâdî Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyib’in şöyle dediğini nakletmektedir: “İsmi ve nesebi bilinmeyip, adaleti bilinen râvinin haberi kabul edilir. Çünkü râvinin ismini bilmemek, adaletini bilmeye engel teşkil etmez.”⁹⁰

Suyûtî: “Kendisi ve adaleti bilinen, fakat ismi ve nesebi bilinmeyen râvinin rivayeti delil olarak kullanılır. Sahihayn’da falanın oğlu veya falanın babası isimlerinde olduğu gibi, böyle râvilerin rivayetleri çok fazladır. Bu durumu el-Hatîb, Kifâye’de el-Kâdî Ebû Bekr el-Bâkılânî’den

⁸⁷ Bak.: el-Hatîbu’l-Bağdâdî , *el-Kifâye fî - İlmi’r-Rivâye*, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, 1988, 108; İbn Salah, *Mukaddime*, 61; es-Suyûtî, *Tedribu’r-Râvî*, c.1, s. 305.

⁸⁸ el-Hatîbu’l-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 108.

⁸⁹ İbn Hacer, *Mukaddimetü Fethi’l-Bârî*, 381.

⁹⁰ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 375.

kesin bir şekilde nakletmekte ve râvinin isminin bilinmemesinin, adaletinin bilinmesine zararı olmayacağı delili ile açıklamaktadır.⁹¹

Sonuç

Tasnif edilmiş eserler arasındaki yeri, Buhârî ve Müslim'in kendilerinin ilim ve güvenilirlik bakımından imam kabul edilmeleri neticesinde Sahihayn, herkes tarafından temel kaynak olarak görülmüştür. Bundan dolayı bu iki eser, hadis ilimlerinin temellendirilmesinde Muhaddislere kaynaklık etmiş ve hakem kabul edilmiştir.

Bu iki imamın metodu, çoğu kere hadis imamların ve tenkitçilerinin metodu olmuştur. Bu durum hadis ıstılahı kitaplarında, özellikle de ihtilaflı durumlarda ve tercih gerektiren durumlarda daha net görülmektedir. Bazı rivayetlerin kabul ve reddine tesir etmişlerdir. İbn Hacer gibi bazı âlimlerin, Buhârî hadisleri üzerine yaptıkları inceleme çalışmalarının, Buhârî'nin metodunun ortaya çıkarılmasında payı vardır. Ondan önce Hâkim ve İbn Salah gibi bazı âlimler de hadis ıstılahı ile ilgili kitaplarında Sahihayn'dan delil getirmek suretiyle faydalanmışlardır. O, bu konudaki inceleme ve araştırmalarına, öncekilerin hadis usûlünün kaide-leri için kitaplarında delil olarak kullandıklarını, kendisi için bir merkez kabul etti. Bunlardan bazıları şunlardır:

-Sahih gibi bazı önemli ıstılahların tanımının tespit edilmesi. Sahih'in tarifi, Buhârî ve Müslim'in metodundan ve Müslim'in Mukaddimesinde yaptığı tarifden alınmıştır. Sahih kavramının, salih li-gayrihiyi de kapsamı aynı şekildedir.

-Buhârî ve Müslim'in tek kalan ravilerin rivayetini kabul etmeme konusundaki metodu, İbn Salah'ın aksine, el-Hatîb'ul Bağdâdî'nin ortaya koyduğu usûle uygundur. Çünkü Sahihayn'da tek kalan ravilerin rivayetleri çok fazla bulunmaktadır ki, bu raviler meçhulü'l-ayn olmayıp,

⁹¹ es-Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, c.1, s.321.

güvenirlikleri bilinen kimselerdir. Ravilerin adedi konusunda İbn Hacer, Sahabe tabakasını ayrı tutmuştur. Çünkü Buhârî ve Müslim, sadece tek bir ravisi bulunan bazı sahabeden rivayette bulunmuştur.

-Buhârî ve Müslim'in metodunu araştırma neticesinde ortaya çıkmaktadır ki, ulema arasında ihtilafli bir kavram olan şazz, sadece bir ravinin tek başına rivayette bulunması değildir. Sahihayn'da, garip hadislerin bulunması buna işaret etmektedir. Rivayetin şaz olabilmesi için, teferrüde beraber sika ravilere muhalefetin de bulunması gerekir. İbn Hacer Buhârî ve Müslim'in metodunu, el-Hâzîmî gibi bazıları karıştırırsa da, şu şekilde açıklar: Sahihayn'daki her bir ravinin, yani senedin başındaki Sahabe ve sonrakilerin, genel olarak ikişer tane ravisinin bulunması şartı vardır. Fakat aynı hadisi, aynı şekilde rivayet etmelerini de şart koşmazlar. Bu açıklamadan da ortaya çıkmaktadır ki, el-Hâkim'in sayıyı şart koştaki maksadı da budur.

262

OMÜİFD

-Buhârî'nin bab başlıklarının, Hadis İstılahları kitaplarındaki madde kalıplarında katkısı vardır. Nitekim Kitâbu'l-İlim'de bu konuda çok fazla bab başlığı bulunmaktadır. Hadisin ittisalini ortaya koyan tahammül edatlarının sınırlandırılmasında, Buhârî'nin tesiri olmuştur. Aynı şekilde vasl ve irsalin birbiriyle çelişmesi halinde, genel olmayan kuralların konulmasında, Buhârî ve Müslim'in metodunun payı vardır. Çünkü rivayetlerde, devamlı irsal veya vasla hükmedilemez, bu konuda her bir rivayet için bir takım şartlar ve karineler aranır.

- Sahabe mürselinin ittisalına hükmederken de, Buhârî ve Müslim'in uygulamaları delil gösterilmiştir. Semayı açıkladığında, sika müdellisin rivayeti, ravinin zabtı ve küçüklerin semalarının sahih olabilmesi için hadis tahammül ehliyeti konuları da bu şekildedir. Ayrıca sika ravilerden olduğu halde, ismi hakkında ızdırab bulunan ravinin rivayetinin kabulü de böyledir.

-Muhaddisler ravinin adeletini şart koştularına rağmen, bazı durumlarda ihtilaf ortaya çıkmıştır ki, bu konularda Buhârî ve Müslim'in

hakemliğine başvurmuşlardır: Bidatçının rivayeti, açıklama olmadan cerhin kabul edilmemesi, ismi meçhul, fakat kendisi ve adaleti bilinen ravinin rivayetinin kabulü konuları gibi.

-Bütün bunların neticesinde, Buhârî ve Müslim'in metodu ve ulumu'l-hadis'in kaideleşmesi sürecindeki tesirleri çerçevesinde, geniş akademik araştırmalar yapılmasını önermekteyim.

Kaynakça:

- Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu Şerhu Nuhbeti'l-Fiker*, Dâru'l-Erkâm, Beyrut, tahkik: Muhammed Nizâr Temîm ve Heysem Nizâr Temîm.
- el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Mektebetü Dâru'l-Bâz, Mekketü'l-Mükerreme, tahkik: Muhammed Abdu'l-Kâdir 'Atâ, 1994.
- el-Emîru's-San'ânî, *Tavzihu'l-efkâr li-meânî tenkîhu'l-enzâr*, (tahkik: Ebû Abdu'r-Rahmân Salah b. Muhammed b. Uveyza), Beyrut, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1.baskı, 1997.
- Ebû Dâvud es-Sicistânî, *es-Sünen*, (tahkik: Muhammed Muhyî'd-Dîn), Dâru'l-fikr. el-Hatîbu'l-Bağdâdî, *el-Kifâye fi - İlmi'r-Rivâye*, Dâru'l-Kütübü'l-Ilmiyye, Beyrut, 1988.
- el-Hâkim, *el-Medhal ilâ Kitâbi'l-Iklîl*, Dâru'd-Da've, el-İskenderiyye, tahkik: Doktor Fuâd Abdu'l-Mun'im Ahmed.
- İbn Hacer, *Mukaddimetü Fethu'l-Bârî*, (Hedyü's-Sârî), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1379 (hicrî).
- Hamza el-Melîbârî, *el-Muvâzenetü Beyne'l-Mütekaddimîn ve'l-Müteehhirîn fi Tashîhi'l-Ehâdis ve Ta'lîlihe*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2. Baskı, 2001.
- İbn Hacer, *Tabakâtü'l-Müdellesîn*, Mektebetü'l-Menâr, el-Ürdün, 1. Baskı, tahkik: Doktor Âsım b. Abdullah el-Karyûnî.
- İbn Cemâ'a, *el-Menhelü'l-Reviyyi fi Muhtasar-ı Ulûmi'l-Hadis*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 2. Baskı, tahkik: Muhyiddîn Ramazân, 1406 (hicrî).
- İbn Hacer, *Nüzhetü'n-Nazar fi Tavzîhi'n-Nuhbeti'l-Fiker*, Dâru'l-Hayr, Dimeşk, 2. Baskı, tahkik: Nureddin Itr, 1993.
- İbn Hacer, *en-Nüket li-İbn-i Hacer*, el-Câmiatü'l-İslâmiyye, el-Medinetü'l-Münevvere, 1. Baskı, tahkik: Rebi' b. Hâdî Umeyr el-Medhalî, 1984.
- İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadis (Mukaddime)*, Mektebetü'l-Fârâbî, 1. Baskı, 1984.
- İbn Kesir, *el-Ba'ısu'l-hasîs fi İhtisâr-i ulûmi'l-hadis*, Beyrut, Dâru'l-cıyl, 1987.
- İbn Kuteybe, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadis*, (musahhuh, Muhammed Zehrâ en-Neccâr), Beyrut, Dâru'l-cıyl, 1991.
- el-İrâkî, *Fethu'l-Muğîs (Şerhu Elfiyeti'l-Hadis)*, Dâru'l-Kütübü'l-Ilmiyye, Beyrut, 1. baskı, 1993.

- Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Dâru İbn-i Kesir, el-Yemâme, Beyrut, 3. Baskı, tahkîk: Mustafa el-Buğâ, 1987.
- Muhammed Mustafa el-Azamî , *Menhecü'n-Nakd Inde'l-Muhaddisîn*, Mektebetü'l-Kevser, es-Suûdiyye, 3. Baskı, 1990.
- Müslim, *Sahîhu Müslim*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyyi, Beyrut, tahkîk: Muhammed Fuad Abdülbâkî.
- en-Nevevî, el-*Minhâc Şerh-i Sahîh-i Müslim*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyyi, Beyrut, 2. Baskı, 1392.
- es-Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Lübnân, 1. Baskı, 1403 (hicrî).
- es-Suyûtî, *Tedribü'r-râvî fi şerh-i takrîbi'n-nevevî*, (tahkîk: Abdu'l-Vehhâb Abdu'l-Latîf er-Riyâd, Mektebetü'r-riyâd el-hadîse.
- Tâhir el-Cezâirî ed-Dımeşkî, *Tevcîhu'n-nazar ilâ usûlu'l-eser*, Haleb, Mektebetü'l-matbûâtü'l-islâmiyye.
- et-Tirmizî, *es-Sünen*, (tahkîk: Ahmed Muhammed Şâkir ve diğeri), Beyrut, Dâru İhyâi't-turâsi'l-arabiyyi.

